

Сучасні детермінанти актуалізації міграції молоді України та її регулювання: превоєнний контекст*

Васильців Тарас Григорович¹, Лупак Руслан Любомирович²,
Левицька Ольга Олександрівна³

Опубліковано	Секція	УДК
25.10.2023	Економіка	316.346.3:[314.1:33](477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10043117>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті наголошено на впливі війни, згідного якого активізуються міграційні процеси та втрати людського потенціалу. Зроблено висновки, що міграція українського населення та молоді зокрема пов'язана як із воєнним вторгненням, так і була накопичена на превоєнному етапі поступу України. Запропоновано вибудувати модель державного регулювання міграційних аспірацій молоді в Україні у відповідності до векторів стимулювання виїзду (*pull-determinations*) та виштовхування (*push-determinations*) молоді за межі країни. Детермінанти актуалізації міграції молоді України розділено за такими векторами: глобалізаційний, євроінтеграційний, особистісно-професійний, стабілізаційно-гарантійний (вектори стимулювання виїзду); публічно-управлінський, структурний, інституційний, соціально-резильєнтний, гібридний (вектори виштовхування).

Ключові слова: міграція молоді, міграційні аспірації, українська молодь, людський потенціал, втрати людського капіталу, війна, повоєнна відбудова.

Modern determinants of the actualization of youth migration of Ukraine and its regulation: the pre-war context

Annotation. The article emphasizes the impact of the war, according to which the migration processes and the loss of human potential are intensified. The growth of external military aggression and hybrid challenges is changing the vectors of scientific research on migration processes, and there is a need to build a new model of state migration policy in Ukraine. The conclusions were drawn that the migration of the Ukrainian population and youth

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Національного фонду досліджень України «Міграційні втрати молоді: імітаційне моделювання та сценарне прогнозування у контексті збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови України» із реєстраційним номером 2022.01/0074

¹ доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2889-6924>

² доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1830-1800>

³ кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8174-9918>

in particular is connected with the military invasion and was accumulated during the pre-war stage of Ukraine's progress. It has been established that an effective policy of preserving the youth and human potential of Ukraine should be oriented towards, firstly, the victory and post-war reconstruction of the country, its democratic and market institutions, since, secondly, it should be aimed at weakening, and what is better, overcoming the current current determinants of Ukrainian migration young people It is proposed to build a model of state regulation of the migration aspirations of youth in Ukraine in accordance with the vectors of stimulating departure (pull-determinations) and push-determinations (push-determinations) of youth outside the country. It is important to understand that they have both a purely repulsive (difficulty coming to terms with poverty, low quality of life, lack of social elevators, political and economic instability and unfair distribution of public goods and services) and motivational (desire to move to an environment of stability, steady economic growth, scientific and technological progress, a high level of human development and social security, security guarantees, etc.) character. Determinants of the actualization of the migration of Ukrainian youth are divided according to the following vectors: globalization, European integration, personal-professional, stabilization-guarantee (vectors of stimulating emigration); public-administrative, structural, institutional, socially resilient, hybrid (expulsion vectors).

Keywords: youth migration, migration aspirations, Ukrainian youth, human potential, loss of human capital, war, post-war reconstruction.

Вступ

Як показує історичний досвід, чинник війни відноситься до провідних або іншими словами – першої групи причин, *push*-чинників активізації міграційних процесів [1], що закономірно, адже спад економіки, безробіття, відсутність робочих місць та й на загал дестабілізація ринків праці хоча й відносяться до прямих і безпосередніх детермінант формування позитивних міграційних аспірацій населення, однак, як правило, не пов'язані з екзистенційними загрозами життю і здоров'ю людини, втрати помешкання, руйнування соціальної та загальної інфраструктури, потенційними тортурами і репресіями і т. п.

Саме тому, цілком зрозумілою стала активізація масової вимушеної зовнішньої міграції українців на початку повномасштабної війни після 24 лютого 2022 року, коли лише за перший місяць від початку вторгнення Україну покинуло 10 % її населення та, за оцінками ООН, це стало найбільшою і найшвидшою міграційною кризою з часів Другої світової війни, яка за разом зі міграційними втратами, вочевидь, призведе до масштабної демографічної кризи України, поставить під загрозу соціальні та економічні засади збереження країни, її існування на загал [2]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість вимушено переміщених осіб від початку війни станом на кінець квітня 2022 року становила близько 13 млн осіб, з яких за межами України – 5,3 млн осіб. Більшість тих, хто змушені були покинути Україну, – жінки і діти (90 %) [3]. Однак, у процесі формування висновків щодо масштабів і структурно-резонних характеристик міграції українського населення та молоді зокрема, потрібно розуміти, що це, по-перше і беззаперечно головно причина воєнного вторгнення, однак, по-друге, – ті міграційні аспірації, які були накопичені на превоєнному етапі поступу України.

Виділяючи результати досліджень, зокрема І. Бараняка, М. Біль, Г. Возняк, О. Ляш, М. Карп'як, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Махонюк, М. Мельник, О. Мульської, С. Полякової, В. Потапенка, М. Флейчук, О. Цимбал, Л. Черенко та інших науковців вдається раціонально підійти до узагальнення передумов, чинників, тенденцій чи інших характеристик міграційних аспірацій української молоді. Очевидно, що наростання зовнішньої воєнної агресії та гібридних викликів змінює вектори наукових досліджень міграційних процесів та існує необхідність вибудування нової моделі державної

міграційної політики в Україні. Вагоме місце доречно віднести наданню структурно-функціональних характеристик міграційних аспірацій молоді виходячи спершу від превоєнного контексту, зокрема враховуючи тенденції стимулювання та відштовхування молоді за кордон. Тут вимагається сформуванню широкий перелік детермінантів, згідно яких можливо ґрунтовно представити проблеми, інтереси, очікування та інші настрої молодого населення покинути територію України.

Метою статті є наукове обґрунтування сучасних детермінант актуалізації міграції молоді України та її регулювання виходячи із превоєнного контексту поступу національного господарства.

Результати

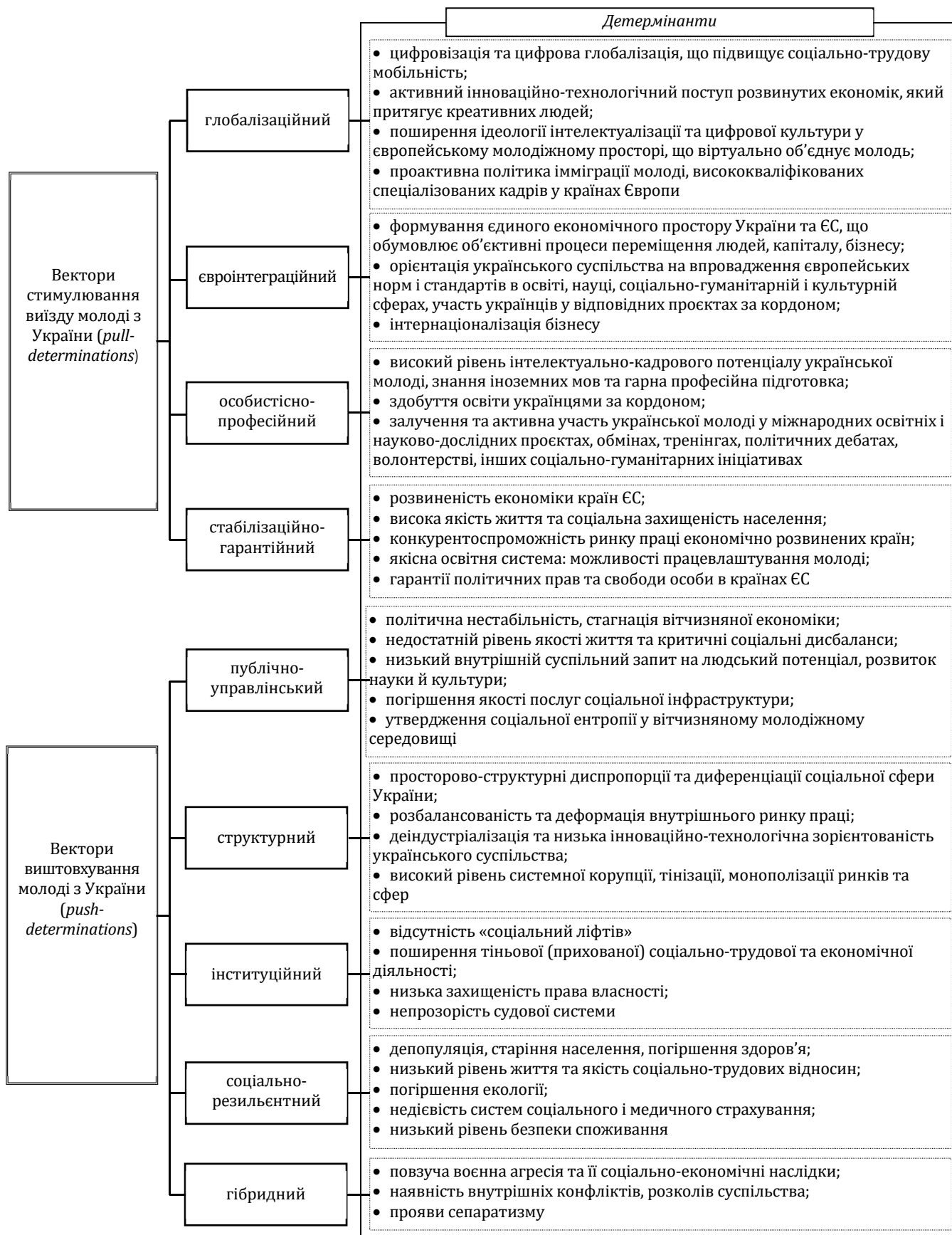
По суті, війна розпочалася у 2014 році, а більшість чинників виштовхування і стимулювання виїзду населення України за кордон зберігалися з моменту досягнення незалежності країни та розвивалися у підсумку політико-економічної, соціальної й економічної нестабільності, які, як були перманентно, так і постійно характерними для національної економіки. При тому, закономірно виникали й розвивалися нові виклики демографічної стійкості і стабільності, обумовлені реакцією агресора (*прим.* – РФ) на зміни в принципових положеннях функціонування і розвитку суспільства, формуванні системи державного і суспільного устрою, векторі подальшого шляху й засад розвитку України.

Слід розуміти, що ефективна політика збереження молоді та людського потенціалу України має орієнтуватися на, по-перше, перемогу й поствоєнну відбудову країни, її демократично-ринкових інститутів, позаяк, по-друге, на послаблення, а що краще – подолання сучасних актуальних детермінант міграції української молоді (рис. 1).

Вагомо розуміти, що ті мають як суто виштовхувальний (складність змиритися з бідністю, низьким рівнем якості життя, відсутністю соціальних ліфтів, політико-економічною нестабільністю та несправедливим розподілом суспільних благ і послуг), так і мотиваційний (бажання переміститися у середовище стабільності, сталого зростання економіки, науково-технологічного прогресу, високого рівня людського розвитку і соціальної захищеності, гарантій безпеки і т. п.) характер [4, с. 70-88; 5, с. 51-67].

Загалом у світовому господарстві теперішні транскордонні міграційні переміщення набувають досить високої динаміки та охоплюють все більшу частку населення. Так, на початку 2023 року у світі налічувалось 184 млн мігрантів (або 2,3 % населення світу), з яких 37 млн біженці. При цьому, темп зростання глобальної міграції утричі швидший у порівнянні із зростанням населення у країнах з високим рівнем доходів і у двічі – країнах з низьким рівнем доходу.

З усієї чисельності мігрантів 40 % (або 60 млн трудових мігрантів і 10 млн біженців) перебувають у країнах ОЕСР (*OECD-countries*), 17 % (або 31 млн трудових мігрантів) – країнах РСАДПЗ (*GCC-countries*), 43 % (або 52 млн трудових мігрантів і 27 млн біженців) – країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Стосовно *OECD-countries*, 11 млн мігрантів є громадянами європейських країн, які здебільшого перемістилися в інші та більш розвинені країни ЄС (*European Union*), 13,6 млн мігрантів є власниками грін-карт у США, а у *GCC-countries* – мігранти становлять близько 50 % усієї чисельності населення, якщо не враховувати Саудівську Аравію, показник дорівнюватиме 79 % [6].

Рис. 1. Сучасні детермінанти актуалізації міграції молоді України та її регулювання: превоєнний контекст

Джерело: авторська розробка

Серед усіх країн світу в європейських країнах з високим рівнем доходу зосереджено найбільше мігрантів, зокрема на початку 2023 року їх частка у загальній чисельності мігрантів дорівнювала 23,4 % або 43 млн осіб, з них 8 млн біженці (29,6 % від загальної кількості біженців у світі). Здебільшого такі мігранти прибувають з інших європейських країн (56 %), а меншою мірою із таких регіонів світу, як Близький Схід та Північна Африка (13 %), Латинська Америка (9), Субсахарська Африка (8) [7; 8].

Варто відмітити, що перебування в європейських країнах з розвинутою економікою дозволяє суттєво покращити стабілізаційно-гарантійні умови життя, а особливо для молоді, які перебувають на етапі набуття початкового життєвого досвіду. В низці науково-аналітичних оглядах Національного інституту стратегічних досліджень [9; 10; 11] зазначається, що міграційна аспірація української молоді в економічно розвинені країни значним чином пов'язана із наступними їх бажаннями:

- підвищити рівень якості життя та соціальної захищеності;
- набути вмінь високопродуктивної конкурентоспроможної праці та прогресивної трудової культури;
- розвинути соціально-трудова та інтелектуально-творчі навички;
- отримати якісну освіту та достатні можливості для працевлаштування;
- посилити особисті гарантії політичних прав та свободи.

На відміну від трудової міграції, коли переміщення населення відбувається з багатьох країн, більшість біженців походять з обмеженої кількості країн. Так, на початку 2023 року 76 % біженців є вихідцями із шести країн – України (8,0 млн осіб), Сирії (6,8), Венесуели (5,6), Афганістану (2,6), Північного Судану (2,4), М'янми (1,2). Загалом близько 74 % біженців живуть у країнах з низьким та середнім рівнем доходів, а решта 26 % у країнах з високим рівнем доходів і це здебільшого у *GCC-countries* (зокрема, в Туреччині перебуває 3,67 млн біженців, Німеччині – 2,23, Польщі – 1,21) [12].

Стосовно України та чинників міграційної аспірації молоді, визначальне значення має вплив глобалізації, у контексті якого молода людина отримує нові можливості для реалізації особистих інтересів та активного розвитку. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні» [13] вказується, що головними пріоритетами української молоді слід вважати:

- отримання доступу до цифрових технологій;
- використання інноваційно-технологічних продуктів;
- участь у європейському високоінтелектуальному молодіжному просторі з високим рівнем цифрової культури, через що стає можливо підвищити соціально-трудова мобільність та інноваційну активність;
- розвинути креативні здібності;
- підвищити рівень інтелектуалізації праці;
- забезпечити професійно-кваліфікаційний розвиток.

Близькість кордонів України до ЄС визначає активну міграцію молоді нашої країни у європейський простір та в подальшому отримання права на постійне перебування і громадянство у ЄС. При цьому такі настрої прямим чином не пов'язані з війною, зокрема згідно соціологічного дослідження «Українські біженці 2022 в Європі. Підлітки» за період 28 березня по 4 квітня 2022 року при вибірці у понад 3,0 тис. осіб 22 % опитаних молодих людей висказали, що планували до війни мігрувати з України за кордон, зокрема 64 % до країн ЄС. З тих молодих людей, які планують повернутися (їх частка складає 75 % опитаних) понад 70 % розглядають міграцію з ціллю освоєння європейських освітніх, науково-дослідних, соціально-гуманітарних, культурних та інших норм і стандартів, а ті, які не планують повернутися (їх частка складає 7 %) – понад 80 % [14].

У науково-аналітичній доповіді ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» наголошується, що євроінтеграційний вектор міграційної мобільності української молоді значним чином обумовлений об'єктивними процесами переміщення людей, капіталу, бізнесу в контексті існуючого єдиного економічного простору України та ЄС [15].

За повідомленнями Європейської комісії спонукальним чинником міграції української молоді є реалізація підприємницьких ініціатив на європейському ринку, пошук та отримання відповідної підтримки, розширення партнерських відносин [16].

Варто звернути увагу також і на склад особистісно-професійних інтересів української молоді при міграції за кордон. Так, у 2023 році за підтримки ЄС розпочато реалізацію низки молодіжних проєктів (*Fostering Youth Social Entrepreneurship and Practical Career Management Skills* (закінчення проєкту 30.06.2025) [17], *Phoenix: Resilient Ukraine in the Time of War (Phoenix Ukraine Project)* (закінчення проєкту 31.05.2024) [18], що дозволяють українській молоді за кордоном набути та розвинути навички підприємництва, професійно-кваліфікаційні компетенції, здатності до високоінтелектуальної та продуктивної праці.

Молодіжний центр в Португалії за період дослідження з 25 вересня по 5 жовтня 2022 року наголошує про значну зацікавленість української молоді брати участь у освітніх проєктах (49,6 % опитаних), тренінгах та майстер-класах (42,6), волонтерських заходах (34,8) [19].

Примітно, що українські мігранти мають достатньо високий рівень знання іноземних мов, зокрема 65 % молодих людей здатні спілкуватися за кордоном іншою мовою (англійською – 45 %, польською – 8, німецькою – 5), а серед підлітків (віком 14-17 років) – 83 % [14].

Також одним із важливих особистісних пріоритетів міграції української молоді є здобуття освіти, зокрема згідно проведеного дослідження ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» з жовтня 2021 року по січень 2022 року 90 % студентів-емігрантів відзначають вищий рівень якості підготовки спеціалістів за кордоном у порівнянні з вітчизняними закладами вищої освіти [15]. Водночас серед тих молодих людей, які емігрували за кордон після початку військового вторгнення і в подальшому планують повернутися на батьківщину 37 % відзначають, що наразі шукатимуть новий освітній заклад та продовжуватимуть навчання за кордоном, а серед підлітків – 47 % [14].

Стосовно *push-determinations* міграції української молоді насамперед варто виділити їх публічно-управлінські характеристики. Проведене опитування компанією *InfoSapiens* та Міжнародним республіканським інститутом молоді упродовж 22 лютого – 28 березня 2021 року вказує на відсутність серед молодих людей України достатньої довіри до обраного політичного та економічного курсу розвитку країни, зокрема 57 % опитаних жодним чином не підтримують дії органів влади та вказують на тривалу політичну нестабільність і стагнацію національного господарства.

Більше того в Україні сформувалася соціальна ентропія у молодіжному середовищі і це підтверджується відсутністю у молоді бажання реалізувати виборчі права (понад 45 % опитаних не голосували на останніх парламентських та місцевих виборах), брати участь в діяльності організацій та спільнот (51 %), ініціювати та започатковувати молодіжні проєкти (67 %), але натомість 87 % виділяють вагому роль молоді у суспільному житті країни [20].

Звертаючи увагу на результати досліджень Центру Разумкова [21; 22] до *push-determinations* міграції української молоді варто віднести суттєве відставання нашої країни від розвинених європейських країн стосовно:

- якості життя та класової збалансованості суспільства;

- реалізації інтелектуального та трудового потенціалу;
- розвиненості науки та культури;
- нарощування соціальної інфраструктури та іншого.

Економіка України потребує активних структурних реформ і їх відсутність чи часткова реалізація посилює міграційну асиміляцію та маргіналізацію суспільства, а особливо серед молодих людей. Так науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України наголошують на критичній необхідності збалансування просторово-структурних диспропорцій та вирівнювання диференціацій соціальної сфери, подолання деформації та амбівалентності внутрішнього ринку праці [23, с. 34-62].

Поряд з тим необхідно врахувати, що в теперішніх умовах активних цифрових трансформацій все більше молодь поєднує фахово-професійний розвиток та побутове життя із використанням інформаційно-комунікаційних технологій та адаптацією до комп'ютерно-інтегрованих трендів. За низкою спостережень Міністерства молоді і спорту України прогнозується активне посилення інноваційно-технологічної зорієнтованості та інформатизації молодіжного середовища і значний вплив таких тенденцій на зовнішню міграцію української молоді [24].

Проводячи соціологічні дослідження становища молоді в Україні експерти Міжнародного республіканського інституту наголошують на критичній необхідності подолання поширення таких ганебних явищ, як корупція, тінізація, монополізація, зрощування бізнесу та влади, ін. [25].

Сьогодні в Україні існує низка інституційних перешкод, що не дозволяють повною мірою домогтися зниження міграційної асиміляції молоді. Згідно досліджень Міністерства молоді та спорту України до повномасштабного вторгнення українська молодь еміграцію розглядала як основний спосіб покращення матеріального добробуту (58,9 % опитаних), реалізації трудового потенціалу (42,8), отримання нового життєвого досвіду (27). При цьому молоді люди наголошують на недотриманні в Україні норм та принципів демократії, законності, правопорядку (80,3), існуванні системних перешкод і проблем у створенні та започаткуванні підприємницької діяльності (89,4) [26].

Науковці Інституту сімейної та молодіжної політики імені О. Яременка наголошують, що все більше молодих людей в Україні турбує наростання обмежень соціальної мобільності, відсутність належного соціального контролю, масштабне поширення неформальної зайнятості, низька соціальна відповідальність бізнесу і держави [27].

Варто відмітити значний вплив на міграційну мобільність молоді соціально-резильєнтних чинників, які стосуються стану здоров'я, рівня суспільної стійкості, якості соціально-трудова відносин та ін. Згідно Звіту про залучення, взаємодію та створення можливостей для молоді в Україні на основі досліджень Міжнародної організації з міграції у жовтні-листопаді 2021 року при вибірці у понад 2,0 тис. осіб 81 % молодих людей все більше турбуються про власне здоров'я та здоров'я близьких, 62 % – розкриття особистого трудового потенціалу, 57 % – налагодження добросовісних соціально-трудова відносин. При цьому молодь в Україні не задоволена умовами, що склалися на внутрішньому ринку праці та позитивно ставляться до роботи за кордоном (48 % опитаних), а основними тригерами трудової міграції вважають відсутність вакансій (68), низький рівень заробітної плати (52), неналежні умови праці (23). Примітним є бажання української молоді долучатися до захисту довкілля, про це наголосили 85 % опитаних, які до складних екологічних проблем в нашій країні відносять зростання кількості відходів (35), забруднення водойм (34) та повітря (33) [28].

Увага української молоді сконцентрована і на інших сферах життєзабезпечення, зокрема результати досліджень науковців Інституту молоді в межах проекту «Молодіжні банки – 2021» підтверджують зорієнтованість молодіжного середовища на питаннях покращення продовольчої безпеки, розвитку споживчої культури, попередження злочинності, розвитку страхових відносин та налагодження самострахування [29].

Починаючи з лютого 2022 року Україна перебуває в стані гібридного протистояння, наслідки якого критичні у економічній та соціальній сфері, що різко посилює міграційну активність суспільства, особливо серед молодих людей. Проведене соціологічне дослідження Міністерства молоді та спорту України з 21 листопада по 7 грудня 2022 року при вибірці у понад 2,0 тис. осіб вказує на значних проблемах, з якими стикається молодь у період війни, насамперед соціально-економічного забезпечення, а саме отримання постійного заробітку (36 % опитаних), пошуку місця праці (19), здобуття освіти та покращення професійно-кваліфікаційного розвитку (19). Повзуча воєнна агресія критично змінює пріоритети життя в Україні, зокрема молодь почала більше турбуватися питаннями забезпечення фізичної безпеки (27 % опитаних), отримання доступу до якісних медичних (13) та освітніх (11) послуг. Більше того, молоді люди повністю відкидають прояви політико-ідеологічного розмежування громадськості (97 % опитаних), упередженості та неприязності до інших народів чи національних меншин (93), внутрішніх конфліктів та розколів суспільства (82) [30].

Відомо, що в Україні молоде та й інші категорії населення орієнтуються на європейські стандарти якості життя, які наразі не вдається досягнути і це впливає на зниження рівня щастя у суспільстві. Також із настанням війни істотно погіршилась демографічна стійкість українського населення, у результаті чого відбувається послаблення та в багатьма випадках розрив сімейно-родинних зв'язків. Все більше молоде покоління нашої країни значну увагу надає екологічній безпеці, стан якої в теперішніх умовах досяг загрозливого характеру, а відтак і погіршується антрактивність умов середовища життєзабезпечення та розвитку суспільства. Попри це відбувається погіршення продовольчої безпеки, що призводить до незабезпеченості українських громадян базовими товарами продовольства [31, с. 43-48; 32, с. 149-240; 33, с. 7-16].

Логічно, що всі ці процеси обумовлені витратами людського потенціалу України, але своєю чергою вони також впливають і на погіршення ресурсного забезпечення відтворювальних процесів, зокрема йдеться про такі:

- зростання попиту на нерухомість;
- скорочення витрат на придбання житла;
- зменшення доходів домогосподарств;
- переміщення інвестицій в людський потенціал за кордон;
- погіршення інтелектуально-кадрового ресурсу;
- зниження економічної активності населення;
- спад продуктивності праці;
- погіршення якості трудових ресурсів і скорочення заробітних плат та доходів;
- зростання середнього класу та сповільнення ділової активності;
- негативна деформація трудових ресурсів потенціалу економіки через старіння населення, руйнування родин, соціальні девіації, погіршення психоемоційного стану;
- депопуляція територій і поглиблення соціально-економічних просторових диспропорцій;
- інгібування процесів інноваційно-технологічної активності у сфері енергоощадних технологій;
- послаблення продовольчої безпеки через зростання споживчих цін;

- зменшення сукупних витрат домогосподарств на продовольчі товари.

Висновки

Ефективна і стратегічно вивірена державна міграційна політика України повинна бути направлена на формування надійної системи соціально-економічної безпеки держави, її резистентності до гібридних викликів і загроз, умов глобалізації і світового порядку. Роль молоді є визначальною, особливо у контексті оновлення людського капіталу як стратегічної ресурсної компоненти у подоланні соціально-економічних наслідків повзуучої воєнної агресії та внутрішніх конфліктів і розколів.

Природній рівень міграції є завжди і це закономірний процес. Однак, нарощення високих темпів зовнішніх міграційних процесів – це виклик економічній і соціальній стабільності і безпеці держави. Як показує світовий досвід, у тому числі війни, причинами природніх поштовхів міграційної активності населення є (окрім стихійних лих) гострі соціальні проблеми. До гострих соціальних проблем відносять ті, які підривають компоненти соціальної стабільності. До таких компонент відносять якість умов проживання, рівень життя, якість соціально-трудова відносин, якість життя, демографічна стійкість, екологічна безпека, продовольча безпека.

Таким чином є всі підстави стверджувати про наростання гострих соціальних проблем за всіма компонентами соціальної стабільності. Тому цілком закономірно, що за кожною з них посилюються міграційні аспірації молодого населення. Так зниження рівня якості умов проживання сформувало реляційний ефект у сфері житлово-побутового забезпечення молодого населення, що проявляється в значному погіршенні її стану та недостатньому розвитку. Водночас низький рівень життя в Україні порушив доступність молоді до необхідних товарів та послуг, а за окремими їх групами сформувався істотний дефіцит. Примітно, що недостатня якість соціально-трудова відносин призвела до розбалансованості внутрішнього ринку праці та погіршення у молоді можливостей пошуку робочого місця.

Перспективи подальших розвідок варто пов'язати із узагальненням тенденцій та розробкою концепту взаємовпливів наростання гострих соціальних проблем (обумовлених війною і її наслідками), міграції молоді та втрат людського потенціалу в Україні.

Список використаних джерел

1. Lee E. A. Theory of Migration. *Demography*. 1966. № 3. P. 47-57.
2. Соціально-гуманітарні виклики війни та інструментарій їх подолання (Карпатський регіон України) : електронне науково-аналітичне видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2022. 47 с.
3. Ukraine refugee situation. Operational data portal. UNHCR. The UN Refugee Agency. URL : <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
4. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kuniyska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. № 8(1). P. 70-88.
5. Vasylytsiv T., Lupak R., Levytska O. Trends and characteristics of The migration from Ukraine to Poland: the aspect of rural areas and conclusion for state migration policy. *Wiés i Rolnictwo*. 2020. № 186 (1). P. 51-67.
6. World Development Report 2023: Migrants, Refugees and Societies. URL : <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023>.

7. Eurostat (Statistical Office of the European Communities). Migration and Migrant Population Statistics. 2022. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics.
8. European Union Labour Force Survey (EU-LFS). Eurostat. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey>.
9. Щодо засобів та пріоритетів регулювання міграції у контексті зміцнення людського потенціалу України : аналітична записка. 05.11.2021. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/migraciya_malinovska_03112021.pdf.
10. Щодо захисту трудових та соціальних прав мігрантів та використання міграції в інтересах розвитку : аналітична записка. 25.05.2021. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/trudova-migratsiya-1.pdf>.
11. Щодо удосконалення механізму запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів : аналітична записка. 06.04.2021. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/trudovi-migranty.pdf>.
12. Midyear 2022 data, Refugee Population Statistics Database, United Nations High Commissioner for Refugees. URL : <https://www.unhcr.org/refugee-statistics>.
13. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналітична доповідь / за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33 с.
14. Українські біженці 2022 в Європі підлітки. 4Service. URL : https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/SocdoslidjenjaGroup.pdf.
15. Біль М. М., Махонюк О. В., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Карп'як М. О. Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни : науково-аналітична доповідь. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 72 с.
16. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine. URL : https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_en.
17. Fostering Youth Social Entrepreneurship and Practical Career Management Skills in Ukraine, Moldova, Georgia and Armenia through the Innovative Social Student Companies (SSC) Approach. URL : <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=1991>.
18. Phoenix: Resilient Ukraine in the Time of War (Phoenix Ukraine Project). URL : <https://euneighbourseast.eu/uk/projects/eu-project-page/?id=1856>.
19. Звіт за результатами дослідження «Молоді українці в Португалії». 2022. URL : https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja.pdf.
20. Мріємо та діємо. Опитування молоді, лютий 22 – березень 28, 2021. URL : <https://inmol.org/opytuvannia-molodi-mriiemo-ta-diiemo>.
21. Економічні складові повернення : аналітична доповідь. Центр Разумкова, липень 2023. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2023/07/24/2023-MATRA-I-KVARTAL.pdf>;
22. Міграційні прояви та вплив – уроки для України : аналітична доповідь. Центр Разумкова, травень 2023. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf>.
23. Якість життя населення України та перші наслідки війни : монографія / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін. Київ : НАНУ, ІДСД ім. М. В. Птухи, 2023. 191 с.
24. Міністерство молоді і спорту України. Цифровізація. 2023. URL : <https://mms.gov.ua/tag/cifrovizaciya>.
25. Міжнародний республіканський інститут. Молодь. 2023. URL : <https://iri.org.ua/programi/molod>.

26. Становище молоді України 2021. Репрезентативне соціологічне дослідження Міністерства молоді та спорту України. URL : <https://mms.gov.ua/news/reprezentativne-sociologichne-doslidzhennya-stanovishcha-molodi-v-ukrayini-2021>.
27. НДЦ «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка». Наукове забезпечення молодіжної сфери, 2021-2023. URL : <https://dismp.gov.ua>.
28. Звіту про залучення, взаємодію та створення можливостей для молоді в Україні 2021. URL : <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/zvit-pro-zaluchennya-vzaemodiyu-ta-stvorennya-mozhливостей-dlya-molodi-v-ukraini-ukraine-iom-2022.pdf>.
29. Опитування населення територіальних громад в рамках проекту «Молодіжні банки – 2021». ГО «Інститут молоді». URL : <https://inmol.org/opytuvannia-naselennia-terytorialnykh-hromad-v-ramkakh-proektu-molodizhni-banku-2021>.
30. Вплив війни на молодь в Україні. 2023. URL : https://ukraine.unfra.org/sites/default/files/pub-pdf/ukr-vplyv_viyny_na_molod.pdf.
31. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 67. С. 43-48.
32. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 472 с.
33. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Левицька О. О. Еволюція ринків праці за різних моделей економічного розвитку та в умовах конфліктів і нестабільності. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 24. С. 7-16.